

- Nieuw hoofdstuk in de onverwerkte geschiedenis
- Jonge Indonesiërs kijken liever vooruit
- Indonesische vrouwen en Nederlandse militairen

17 augustus 1945

Twee dagen na de capitulatie van Japan (15 augustus) roepen Soekarno en Hatta de onafhankelijkheid van Indonesië uit.

24 september 1946

Eerste troepenschip met dienstplichtigen vertrekt uit Amsterdam.

15 november 1946

Linggadjati-verdrag: Nederland erkent deels Indonesisch gezag; de republiek wordt deelstaat van Nederlands-Indonesische Unie. Het akkoord mislukt.

21 juli 1947

Eerste 'Politioele Actie', militaire operatie tegen republikeins gebied. Onder internationale druk stopt de actie op 5 augustus. Daarna begint een guerrilla.

'Op de vlucht neergeschoten'

Geschiedschrijving Extreem geweld door Nederlandse militairen tegen Indonesiërs in de jaren 1945-'50 was uitzonderlijk, luidt het officiële oordeel al decennia. Pas nu heeft een historicus de archieven en persoonlijke getuigenissen grondig doorgelicht op 'excessen'. Hij stelt als eerste dat wandaden tegen Indonesiërs geen uitzondering waren, maar structureel voorkwamen.

Een Nederlandse marinier grijpt een Indonesische strijder bij Oriëdjoe op Oost-Java, tijdens de guerrilla die doorging na het einde van de eerste Politioele Actie (5 augustus 1946).

FOTO NIMH

Door Anne-Lot Hoek

Op een zondagmorgen in 1948 wordt een legertruck vol militairen van de Koninklijke Landmacht op weg naar een kerkdienst op Java beschoten. Een soldaat krijgt een schot door het hoofd. Wat er dan gebeurt, beschrijft Louis Sinner, een van de militairen in de vrachtauto in een persoonlijke getuigenis die zich in het Nationaal Archief bevindt. „De commandant, majoor Van de Leede, pakte de kaart en een passer, prikte de passer in de coördinaten van het schietincident, trok een cirkel en drie compagnies transformeerden alles binnen die cirkel in Sodom en Gomorra. Wat daar gebeurde was pure wraak, en erger dan Putten (in 1944 toneel van een Duitse wraakactie onder burgers na een aanslag door het verzet).”

Het is een van de vele gevallen die de Zwitsers-Nederlandse historicus Rémy Limpach tijdens zijn promotieonderzoek naar het Nederlandse militaire optreden in Indonesië 1945-'50 onder ogen kreeg. Dat het afscheid van 'ons Indië' zeer gewelddadig was, is geen nieuws. Als ambtenaar van Justitie schreef historicus Cees Fasseur in 1969 de zogeheten *Excessennota*, een in grote haast en op last van de regering opgestelde inventarisatie van 'excessen' die in regeringsarchieven voorkwamen.

Al een jaar later stelden de sociologen Van Doorn en Hendrix in *Ontsporing van Geweld* vast dat de 110 gevallen uit de nota slechts het topje van een ijsberg vormden. In de media duiken al decennia lang getuigenissen, foto's en archiefstukken op die verwijzen naar extreem geweld, zoals de foto's van executies in *de Volkskrant* in 2012. Ondanks al die publicaties werd de kernvraag nooit geraakt: hoe structureel was het extreme militaire geweld in Indonesië? Waren het inderdaad uitzonderingen, 'excessen', of zat er een systeem achter dat geweld in de hand werkte?

Limpach is de eerste historicus die overheidsarchieven en persoonlijke getuigenissen zoals dagboeken en soldatenbrieven daar grondig op analyseerde. Limpach is verbonden aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), het kennisinstituut van Defensie in Den Haag. Hij hoopt volgende maand aan de universiteit van Bern te promoveren, maar de belangrijkste conclusies van zijn proefschrift zijn al te lezen in een bijdrage aan de onlangs verschenen wetenschappelijke artikelenbundel *Colonial Counterinsurgency and Mass Violence: The Dutch Empire in Indonesia* (Routledge). Ze zijn stevig: „Het Nederlandse leger doodde en mishandelde Indonesiërs”, ongewapende mensen welteverstaan, „regelmatig en op grote schaal, meestal buiten onmiddellijke gevechtsacties”.

Limpach rekent eerst af met een terminologie die al decennialang onze blik op de werkelijkheid verhult. „De eufemistische term 'exces' werd bewust gekozen om te suggereren dat geweld niet systematisch was of op grote schaal voorkwam”, zegt hij. „En ook om gevoelige vergelijkingen met Duitse oorlogsmisdaden te vermijden.” Maar extreem geweld was geen uitzondering, concludeert Limpach; het kwam op grote schaal voor. Daarom introduceert hij een term die de lading van zijn onderzoek dekt: 'structureel geweld'.

Vrienden verraden

Het voorbeeld van veteraan Sinner en het Gelderse Putten - waar bijna zeventiendertig mannen en jongens werden afgevoerd, van wie er 500 in een concentratiekamp stierven - is niet toevallig gekozen.

Boven: mariniers tijdens de eerste Politioele Actie; onder: hospitaal (zonder plaats, ongedateerd), foto op tentoonstelling Oorlog in Beeld van Museum Bronbeek en fotopersbureau/galerie Antara in Jakarta.

EXCESSENOTA

Fasseur eiste onder schuilnaam zelf beter onderzoek

Waarom kwam er niet al veel eerder een vervolg op de Excessennota (1969)? Premier De Jong gaf opdracht aan de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedschrijving tot verder onderzoek. Maar die commissie koos voor een neutrale bronnenpublicatie, met daarin alleen door hen geselecteerde bronnen uit archieven (zoals ambtelijke verslagen en brieven) uit de periode 1945-'50. Geen geschiedschrijving dus.

„Geen enkele serieuze onderzoeker” zal enkel af kunnen gaan op zo'n bronnenpublicatie, schrijft Fasseur, maar ook zelf de archieven moeten kunnen raadplegen. Hij vond het ook bezwaarlijk dat de Utrechtse hoogleraar en voormalig Indisch bestuursambtenaar S.L. van der Wal in zijn eentje verantwoordelijk was. Voor „objectieve geschiedschrijving” was juist een team van historici nodig, met daarin ook de „linkerzijde der koloni-

ale wetenschap”. „Wil de Rijkscommissie wel meer inzicht verschaffen [...]”, aldus Fasseur, die het plan van de historici „een doodlopende weg” noemt. Ook zou onderzoek naar politieke verantwoordelijkheden van 'excessen', „voorlopig wel een vrome wens blijven”.

Fasseur nu: „Historisch onderzoek is toen feitelijk onmogelijk gemaakt door Van der Wal. Die weigerde grondig vervolgonderzoek te doen omdat hij zich als oud- bestuursambtenaar te sterk met het oude Indië identificeerde”. Opmerkelijk genoeg was deze brief schreef de enige oppositie tegen de opzet van het onderzoek. Maar de premier voegde

zich naar de commissie. Die geschiedschrijving kwam er niet.

Fasseur zelf had later in zijn loopbaan als hoogleraar aan de Universiteit Leiden (1986-2001) niet veel persoonlijke interesse in het onderwerp van de 'excessen'. „Iedereen wist dat er geen schone oorlogen bestaan en dat beide kanten zich aan ernstige feiten schuldig hadden gemaakt”, zegt hij. Hij heeft er nog steeds begrip voor dat het geweld destijds niet als 'structureel' werd aangemerkt. „Dat was in 1969 politiek onhaalbaar. Er waren ruim 100.000 veteranen die hun vaderlandse plicht hadden gedaan. Daar had je echt rekening mee te houden.”

Al kwam de meerderheid van de veteranen niet in aanraking met extreem geweld, en ligt het daarom extra gevoelig, toch maakten Nederlandse militairen zelf erg vaak vergelijkingen met Duits optreden, aldus Limpach. Zo citeert hij een brief van een militair van de Koninklijke Landmacht uit 1949 aan zijn vrouw in Nederland: „Je hebt hier een inlichtingendienst die mensen arresteert die verdacht worden van spionage of verzet, op zich niet zo erg, maar nu moeten ze hun vrienden gaan verraden, net zoals thuis ten tijden van de moffen met de SD.”

Historici noemden het extreme geweld niet eerder „structureel”. De publicaties over 'excessen' zijn op een hand te tellen en gaan vooral over de oorzaken van geweld: naast bovengenoemde werken zijn er nog *De Zuid-Celebes affaire* van Willem IJzereef uit 1986 en *Last van de oorlog. De Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* van historica Stef Scagliola uit 2002. Lou de Jong haalde zich in 1988 de woede van veel veteranen op de hals met de term „oorlogsmisdrijven” in de conclusies van zijn magnum opus, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, die hij vervolgens schraptte.

Limpach is de eerste die gedetailleerd onderbelichte of onbekende gevallen van extreem geweld beschrijft. Hij ging na of ze in de doofpot verdwenen, dan wel bestraft werden. En hij keek naar de opposi-

Het eufemisme 'exces' werd gekozen om te suggereren dat geweld niet vaak voorkwam

tie die van militairen kwam tegen dat geweld, omdat ook dat een indicatie is voor de omvang ervan.

Limpach meent daarom te kunnen stellen dat buitenrechtelijk geweld in de duizenden gevallen liep. Meerdere van de gevallen die hij in de overheidsarchieven vond staan niet in de Excessennota. Bijvoorbeeld een grote verkrachtingszaak op Bali, waarover deze krant eerder schreef.

Hoewel het grootste gedeelte van in de doofpot gestopte gevallen in niet-officiële egodocumenten te vinden is, putte hij bij zijn onderzoek ook uitvoerig uit archieven van militaire justitie en de civiele juristen Van Rij en Stam. De twee kregen in 1949 de regeringsopdracht om de massa-executies in Zuid-Celebes, gepleegd door Nederlandse troepen onder leiding van kapitein Raymond Westerling, te onderzoeken.

Gestolen fiets

Minder bekend is dat Van Rij en Stam ook gegevens verzamelden over twintig andere ernstige moordzaken. Zoals een geval van extreem geweld nabij het vliegveld van Tjililitan buiten Batavia. Daar werden tussen 1946 en 1948 minstens twintig 'verdachte' Indonesiërs geëxecuteerd en in een put gegooid op last van Henri Schrijver, een sergeant-majoor van het KNIL (koloniale leger), die van zijn meerderen bewust de vrije hand kreeg.

De zaak kwam toevallig aan het licht, omdat de vader van een van de slachtoffers een Nederlandse militair meer dan een jaar later op de fiets van zijn zoon voorbij zag rijden. Het is maar één van vele typerende voorbeelden van niet-gerapporteerde zaken, schreven Van Rij en Stam.

Opvallend genoeg waren veel van de gevallen volgens Limpach geïnspireerd op het 'succes' van de 'methode Westerling'. Een voorbeeld zijn de zogeheten Malangmoorden op Oost-Java, op 2 en 5 maart 1949. Door gebrek aan man- »

FOTO'S: NIMH/ALBERTO FOTO JOURNALISTIK ANTARA